

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Навчально-науковий інститут природничо-математичних наук, інформатики
та менеджменту

Кафедра освітнього менеджменту та публічного управління

Методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи
з дисципліни

«ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА »

Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

Одеса – 2025

Укладач:

доктор політичних наук, професор, професор кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Долженков Олег Олександрович.

Рецензенти:

САХАНЄНКО С.Є., доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та регіоналістики НУ «Одеська політехніка»;

БІЛИНСЬКА М.М., доктор наук з державного управління, професор кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Університету Ушинського.

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри освітнього менеджменту та публічного управління

Протокол від 27 червня 2025 року № 19

Долженков О.О. Методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи з дисципліни «Південь України та регіональна політика» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»: Одеса : Університет Ушинського, 2025. 32 с.

В методичних рекомендаціях висвітлено структуру дисципліни, основні теми, а до кожної теми – глосарій, теоретичну частину, завдання та поради щодо самостійного пошуку інформації.

Методичні рекомендації розроблено відповідно до чинних нормативних актів МОН України, положень Університету Ушинського, освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування».

© Університет Ушинського, 2025

© О. О Долженков

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни	4
Мета та завдання навчальної дисципліни	5
Тема 1. Територіальна організація Півдня України	8
Тема 2. Природні та історичні особливості Півдня України	11
Тема 3. Господарство Півдня України	15
Тема 4. Людський розвиток Півдня України	18
Тема 5. Регіональна політика	22
Тема 6. Програми розвитку Півдня України	25
Тематика ІНДЗ	30
Інформаційні джерела до курсу	31

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 28 Публічне управління та адміністрування	Статус дисципліни обов'язкова	
Модулів – 1	Освітньо-професійна програма: Публічне управління та адміністрування	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		3-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – творча робота		Семестр	
Загальна кількість годин – 90	Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування	5-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: перший(бакалаврський)	Лекції	
		12 год.	
		Практичні, семінарські	
		32 год.	
		Лабораторні	
		0 год.	
		Самостійна робота	
		36 год.	
		Індивідуальні завдання:	
		10 год.	
		Вид контролю: екзамен	

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою дисципліни «Південь України та регіональна політика» є надання систематизованих знань щодо особливостей Півдня України у територіальній, соціально-економічній та політико-управлінській системі України й поглибити практичні навички щодо реалізації державної регіональної політики на Півдні України – у Одеській, Миколаївській та Херсонській областях.

Завдання навчальної дисципліни:

- системно розглянути регіоноутворюючі чинники Півдня України;
- ознайомитися із програмними документами, що регулюють розвиток Півдня України та організаційною складовою їх реалізації;
- сформуванню умінь враховувати особливості регіону Півдня України при виробленні та реалізації державної політики;
- удосконалити навички щодо узгодження загальнодержавних інтересів та інтересів регіону Півдня України.

Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Південь України та регіональна політика» здобувачі мають опанувати знання з таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія управління», «Інституційні засади публічного управління», «Децентралізація та розвиток громад», «Соціально-гуманітарна політика України».

Очікувані програмні результати навчання

ПРН 01. Використовувати базові знання з історичних, культурних, політичних, соціальних, економічних засад розвитку суспільства.

ПРН 07. Уміти організовувати та брати участь у волонтерських/культурно-освітніх/спортивних проєктах, спрямованих на формування здорового способу життя / активної громадянської позиції.

ПРН 08. Розуміти та використовувати технології вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень.

ПРН 11. Уміти здійснювати пошук та узагальнення інформації, робити висновки і формувати рекомендації у межах своєї компетенції.

ПРН 12. Уміти налагодити комунікацію між громадянами та органами державної влади і місцевого самоврядування.

ПРН 13. Використовувати методи аналізу та оцінювання програм сталого

розвитку.

ПРН 17. Адмініструвати державні, регіональні та місцеві цільові програми, плани діяльності органів публічної влади у сфері освіти, освітніх установ та організацій.

ПРН 19. Враховувати історичні, економічні, екологічні, географічні і демографічні особливості, етнічні і культурні традиції регіонів та громад при здійсненні професійних обов'язків.

Очікувані результати навчання дисципліни

Знати:

- склад і особливості Півдня України у порівнянні із іншими регіонами України;
- адміністративно-територіальні утворення Півдня України;
- агломераційні зони Півдня України;
- демографічну динаміку та соціальні характеристики населення Півдня України;
- особливості транспортної мережі Півдня України;
- особливості господарської системи Півдня України;
- особливості перебігу політичних процесів на рівні Півдня України;
- організаційно-управлінську структуру органів публічної влади на рівні Півдня України.

Уміти:

- критично осмислювати проблемні питання з організації регіонального управління Півдня України;
- аналізувати результати загальнонаціональних виборів та референдумів на регіональному рівні;
- застосовувати методи аналізу даних, що характеризують динаміку змін ресурсної складової Півдня України;
- представляти результати аналітичної і дослідницької роботи для прийняття управлінських рішень з урахуванням територіальних, соціально-економічних та політико-управлінських особливостей Півдня України;
- визначати напрями та застосовувати інструменти сталого розвитку та

післявоєнного відновлення на регіональному рівні;

- здійснювати оцінку, моніторинг та порівняльний аналіз місцевих політик і регіональних програм з метою прийняття управлінських рішень, заснованих на її результатах.

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері публічного управління та адміністрування або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 01. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 02. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 03. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 09. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні компетентності:

СК 01. Здатність до соціальної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів.

СК 02. Здатність забезпечувати належний рівень вироблення та використання управлінських продуктів, послуг чи процесів.

СК 09. Здатність впроваджувати інноваційні технології.

СК 10. Здатність до дослідницької та пошукової діяльності у сфері публічного управління та адміністрування.

СК 13. Здатність до врахування регіональних та місцевих особливостей при застосуванні процедур, технологій, інструментів публічного управління та адміністрування.

Тема 1. Територіальна організація Півдня України

Регіон як соціокультурна система. Регіональна структура України. Регіональна спільнота та її основні характеристики. Регіональна свідомість та регіональний менталітет. Регіональні інтереси. Південь України як елемент регіонального адміністративного поділу. Адміністративно-територіальний поділ Півдня України. Територіальна організація місцевого самоврядування на рівні Півдня України на територіальні громади.

1.1. Глосарій ключових термінів

1. **Регіон** – частина національного простору, яка має спільні географічні, економічні, історико-культурні або адміністративні риси та є об'єктом державної регіональної політики.
2. **Регіональна структура** – система просторової організації країни, яка складається з адміністративно визначених одиниць (областей, районів, громад).
3. **Регіональна свідомість** – сукупність уявлень і почуттів населення, пов'язаних із належністю до певного регіону.
4. **Регіональний менталітет** – стійкий тип мислення, цінностей і моделей поведінки, що склалися історично у жителів конкретного регіону.
5. **Регіональна спільнота** – населення певної території, яке має спільні соціально-культурні інтереси, ідентичність та взаємодіє в межах єдиного простору.
6. **Територіальна громада** – первинна одиниця місцевого самоврядування, що об'єднує жителів села, селища або міста.
7. **Адміністративно-територіальний устрій** – поділ державної території на одиниці управління для забезпечення публічного управління й місцевого самоврядування.
8. **Територіальна організація влади** – система взаємодії державних і місцевих органів управління на певній території.
9. **Південь України** – геополітичний макрорегіон, що включає, зокрема, Одеську, Миколаївську та Херсонську області, а також інші прилеглі території з власною специфікою.

10.Регіональні інтереси – сукупність економічних, соціальних, політичних і культурних потреб жителів регіону, що мають бути враховані в державній політиці.

1.2. Теоретичний концепт

Територіальна організація Півдня України відображає складну взаємодію географічних, історичних, соціокультурних і адміністративних чинників, які формують регіональну ідентичність та політику.

Регіон як соціокультурна система характеризується наявністю сталих традицій, мовних, етнічних, релігійних і політичних особливостей. Південний макрорегіон України — це простір з особливою історією колонізації, портової торгівлі, поліетнічного співіснування, що формує унікальний регіональний менталітет.

Регіональна структура України офіційно закріплена на рівні областей, районів і громад, однак фактично в Україні виокремлюють макрорегіони (Захід, Центр, Південь, Схід, Північ), які мають спільні ознаки соціально-економічного розвитку, політичної поведінки та ідентичності.

Регіональна свідомість та менталітет населення Півдня України включають високий рівень толерантності до різноманіття, прагматизм у політичному виборі, орієнтацію на безпеку, стабільність і соціальну справедливість. Регіональна свідомість формується як результат історичної спадщини, впливу медіа, освітніх і культурних інституцій.

Адміністративно-територіальний устрій Півдня України після реформи децентралізації включає:

- 3 області: Одеську, Миколаївську, Херсонську;
- райони (з 2020 року укрупнені, всього – 18);
- територіальні громади — базова ланка місцевого самоврядування.

Кожен рівень адміністративного поділу виконує окремі функції. **Територіальні громади** стали основними суб'єктами публічної влади на місцях, отримали широкі повноваження у сферах бюджету, просторового планування, управління комунальним майном тощо.

Південь України як об'єкт державної регіональної політики перебуває в зоні особливої уваги через:

- прикордонне розташування (з Румунією, Молдовою, морський кордон з Чорним морем),
- етнополіетнічний склад населення,
- високий безпековий ризик в умовах війни,
- стратегічну інфраструктуру (порти, логістичні коридори, енергетичні мережі).

Таким чином, регіон Півдня є не лише адміністративним або географічним, а й політичним і соціокультурним утворенням, до якого має бути застосовано інструменти диференційованого управління, з урахуванням специфіки місцевої спільноти.

1.3. Практичні завдання

1. Аналітична вправа:

Зробіть порівняльну таблицю адміністративно-територіального устрою трьох південних областей України (Одеської, Миколаївської, Херсонської) — кількість районів, громад, специфіка морських і прикордонних територій.

2. Кейс-завдання:

Оберіть одну громаду Півдня України (на ваш вибір) і охарактеризуйте:

- склад населення (етнічний, мовний, віковий),
- ключові проблеми територіального розвитку,
- приклади виявлення регіональної ідентичності (символіка, локальні ініціативи, історична пам'ять).

3. Картоаналітична вправа:

За допомогою Google Maps або geportal.ua позначте на карті Півдня України:

- нові райони,
- ключові територіальні громади,
- прикордонні зони та порти.

1.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

• Офіційні джерела:

- Кабінет Міністрів України – розділ «Децентралізація» (<https://decentralization.gov.ua>)
- Офіційні сайти Одеської, Миколаївської, Херсонської ОВА
- Державна служба статистики України – розділ регіональних показників

- Інтерактивна карта громад: <https://hromadske.ua/gromady>
- **Аналітичні ресурси:**
 - Аналітичні центри: Центр Разумкова, Cedos, VoxUkraine – публікації про регіональний розвиток
 - Google Scholar: запити типу *"regional identity in Southern Ukraine"*, *"administrative-territorial reform Ukraine"*
- **Пошукові поради:**
 - Використовуйте ключові слова: *«регіональна структура»*, *«Південь України»*, *«децентралізація»*, *«громада»*, *«регіональний менталітет»*;
 - Звертайте увагу на актуальність джерел (2020–2025 роки);
 - Перевіряйте авторитетність джерел (державні, академічні, аналітичні).

Тема 2. Природні та історичні особливості Півдня України

Геологічна будова та рельєф території. Клімат Півдня України. Поверхневі та підземні води Півдня України. Ґрунти Півдня України. Рослинний та тваринний світ Півдня України. Ландшафти Півдня України. Шельф Чорного моря та лимани. Південь України в античну добу. Південь України в період середньовіччя. Південь України в індустріальний період. Південь України в новітній період.

2.1. Глосарій ключових термінів

1. **Рельєф** – сукупність нерівностей земної поверхні, що впливають на природні процеси, клімат, розселення та господарство.
2. **Ландшафт** – просторово-цілісна природна система, яка поєднує рельєф, клімат, ґрунти, рослинність і води на певній території.
3. **Шельф** – мілководна частина морського дна біля континентального узбережжя, важлива для господарства та екології.
4. **Лиман** – мілководна затока або гирло річки, що має лагуноподібну форму й часто частково ізольована від моря.
5. **Чорнозем** – родючий ґрунт із високим вмістом гумусу, типовий для південного степу.

6. **Антична колонізація** – процес заснування грецьких міст-держав (полісів) на узбережжі Чорного моря в добу античності.
 7. **Середньовіччя Півдня України** – період домінування кочових народів, Золотої Орди, Кримського ханства, а згодом — Османської імперії.
 8. **Індустріалізація** – процес переходу від аграрного до індустріального суспільства, що кардинально змінив господарство й соціальну структуру регіону.
 9. **Новітній період** – історичний етап XX–XXI ст., що охоплює радянську модернізацію, незалежність України та сучасні виклики.
 10. **Степова зона** – природна зона з трав'яною рослинністю, характерна для Півдня України, визначає тип землекористування і ландшафт.
-

2.2. Теоретичний концепт

Південь України є територією з унікальним поєднанням природних умов і багат шарової історичної спадщини, що впливає на його сучасне соціальне, економічне та культурне обличчя.

Геологічна будова та рельєф. Південь України лежить на південному схилі Українського щита та Причорноморській низовині. Територія має переважно рівнинний рельєф, що полегшує розвиток сільського господарства та інфраструктури. Узбережжя Чорного моря представлено шельфовою зоною та лиманами (Дністровський, Тилігульський, Дніпровсько-Бузький тощо).

Клімат. Помірно-континентальний із рисами степового: м'яка зима, посушливе літо, велика кількість сонячних днів. Клімат відіграє важливу роль у формуванні аграрної спеціалізації регіону.

Гідрографія. Основні річки — Дніпро, Дністер, Південний Буг. Важлива роль штучних каналів та зрошувальних систем (Інгулецький, Каховський канал тощо). Підземні води відіграють значення для питного водопостачання, але мають обмежені ресурси.

Ґрунти та біорізноманіття. Основу складають чорноземи, що зумовило сільськогосподарське використання території. Рослинний світ: степові трави, полинові, ковила. Тваринний світ: гризуни, хижі птахи, степові ссавці. Ландшафти

значною мірою змінені людиною, але зберігаються фрагменти природних екосистем (наприклад, Нижньодніпровський національний природний парк).

Історичні періоди.

- **Античність:** колонізація греками південноукраїнського узбережжя — Тіра, Ольвія, Борисфен; важливе значення морської торгівлі.
- **Середньовіччя:** кочовики (печеніги, половці), Золота Орда, Велике Князівство Литовське, Кримське ханство, османський вплив. Цей період визначався нестабільністю та мілітаризацією степу.
- **Індустріалізація (XIX – поч. XX ст.):** будівництво портів (Одеса, Миколаїв, Херсон), залізниць, розвиток промисловості. Формування урбанізованих центрів.
- **Новітній період:** радянська колективізація, індустріалізація, насильницькі зміни в етнічному складі, формування сучасного соціального ландшафту. Після 1991 року – виклики незалежності, зміни в структурі економіки, децентралізація. З 2022 року – масштабне військове вторгнення, що перетворило регіон на зону бойових дій та гуманітарних криз.

Сучасна регіональна політика повинна враховувати природні ризики (посуха, ерозія ґрунтів), історичну спадщину та складну етносоціальну структуру Півдня.

2.3. Практичні завдання

1. Мапа-завдання:

Побудуйте карту природно-ландшафтних зон Півдня України. Позначте: річки, лимани, природні парки, найбільші порти.

2. Хронологічна таблиця:

Складіть таблицю з ключовими історичними періодами Півдня України (античність, середньовіччя, індустріалізація, новітній час) із зазначенням:

- історичних подій;
- домінуючих сил (держав, імперій);
- впливу на територіальну організацію.

3. Мініесе (до 300 слів):

Висвітліть, як природні умови Півдня України вплинули на розміщення населених пунктів та господарську спеціалізацію впродовж історії.

2.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

- **Офіційні джерела:**

- Інститут географії НАН України: <https://igu.org.ua>
- Геопортал відкритих даних: <https://map.geoportalua.com>
- Сайт Державної служби геології та надр України: <https://www.geo.gov.ua>

- **Історичні ресурси:**

- Електронна бібліотека Україніка (elib.nlu.org.ua) — пошук: «*Південь України історія*»
- Академічні енциклопедії: *Енциклопедія історії України, Історія міст і сіл УРСР*

- **Аналітика та наукові публікації:**

- Google Scholar: запити типу “*Black Sea coast ancient colonies Ukraine*”, “*historical development of Southern Ukraine*”, “*landscapes of Steppe Ukraine*”
- Публікації Інституту історії України НАНУ

- **Поради щодо пошуку:**

- Уточнюйте регіональні назви в історичному контексті (Тіра = Білгород-Дністровський, Ольвія = с. Парутине).
- Використовуйте мапи Google у супроводі історичних атласів.

Тема 3. Господарство Півдня України

Господарський комплекс регіону: загальна характеристика. Основні господарські комплекси регіону. Нафтогазовий комплекс. Енергетичний комплекс регіону. Автодорожня мережа регіону. Особливості об'єктів річного та морського транспорту в регіоні. Об'єкти залізничного та авіаційного комплексу регіону. Основні об'єкти важкої промисловості регіону. Легка та харчова промисловість.

Особливості функціонування водогосподарського комплексу урбанізованих територій. Спрямованість рослинництва на регіональному рівні. Спрямованість тваринництва на регіональному рівні.

3.1. Глосарій ключових термінів

1. **Господарський комплекс** – сукупність взаємопов'язаних галузей економіки, що функціонують у певному регіоні на основі його природно-ресурсного, інфраструктурного й трудового потенціалу.
2. **Нафтогазовий комплекс** – сукупність підприємств, що здійснюють розвідку, видобуток, транспортування, переробку та реалізацію нафти й газу.
3. **Енергетичний комплекс** – система підприємств з виробництва, передачі та розподілу енергії, зокрема ТЕС, ГЕС, СЕС, ВЕС.
4. **Інфраструктура транспорту** – мережа шляхів, портів, аеропортів, залізниць, терміналів, що забезпечує переміщення людей і вантажів.
5. **Водогосподарський комплекс** – система водопостачання, водовідведення, меліорації, водосховищ та насосних станцій.
6. **Рослинництво** – галузь сільського господарства, що спеціалізується на вирощуванні зернових, технічних, овочевих, плодово-ягідних культур тощо.
7. **Тваринництво** – галузь аграрного виробництва, що охоплює розведення худоби, птиці, риби, бджільництво та ін.
8. **Важка промисловість** – галузі, пов'язані з виробництвом засобів виробництва (машинобудування, металургія, хімія).
9. **Легка промисловість** – виробництво товарів народного споживання (одяг, взуття, текстиль).

3.2. Теоретичний концепт

Господарство Півдня України є багатогалузевим і відіграє важливу роль в економіці держави, зокрема у таких сферах, як аграрне виробництво, енергетика, логістика та харчова промисловість.

Загальна характеристика. Господарський комплекс регіону сформовано на основі вигідного географічного положення, природних ресурсів (чорноземи, шельфові запаси), історичних передумов індустріалізації та інфраструктурної розбудови. У регіоні тісно взаємодіють промисловість, сільське господарство та транспорт.

Основні господарські комплекси:

- **Нафтогазовий сектор** зосереджений навколо прибережної шельфової зони Чорного моря (розвідка родовищ), Одеського НПЗ, системи газопроводів.
- **Енергетичний комплекс** включає теплові електростанції (Південно-Українська АЕС у Миколаївській області, ТЕС в Одесі, Херсоні), а також зростаючу частку відновлюваної енергетики (сонячні й вітрові станції).
- **Промисловість.** У регіоні розвинена:
 - **Важка промисловість** (суднобудування — Миколаїв, металургія — Інгولهцький ГЗК, машинобудування);
 - **Харчова промисловість** (виноробство, консервні, молочні, олійні заводи);
 - **Легка промисловість** — текстиль, взуття, трикотаж (особливо в Одесі).

Транспорт і логістика.

- **Морський транспорт:** головні порти — Одеса, Чорноморськ, Південний, Херсон, Миколаїв — ключові для експорту зерна, руди, нафтопродуктів.
- **Річковий транспорт:** використання Дніпра та Південного Бугу для вантажних перевезень.
- **Автомобільні шляхи:** міжнародні траси М-05, М-14; проблеми якості доріг на місцевому рівні.
- **Залізниця:** лінії Одеса—Київ, Миколаїв—Кривий Ріг тощо.
- **Авіатранспорт:** міжнародні аеропорти в Одесі, Миколаєві (обмежено функціонує через війну).

Сільське господарство.

- **Рослинництво** спеціалізується на вирощуванні зернових (пшениця, ячмінь), технічних (соняшник, ріпак), овочів і винограду.
- **Тваринництво** охоплює свинарство, вівчарство, птахівництво, рибництво. Значні труднощі пов'язані з нестачею води та скороченням пасовищ.

Водогосподарський комплекс. Урбанізовані території мають гостру потребу в модернізації водопостачання та каналізації. В умовах воєнних дій система зазнає руйнувань (приклад – підтоплення після підриву Каховської ГЕС), що створює додаткове навантаження на комунальні служби.

Отже, господарство Півдня України є багатофункціональним, але водночас вразливим у контексті зміни клімату, воєнних загроз і демографічних втрат.

3.3. Практичні завдання

1. Аналітична вправа:

Підготуйте таблицю, яка відображає спеціалізацію Одеської, Миколаївської та Херсонської областей у таких секторах:

- промисловість;
- сільське господарство;
- транспорт.

2. Кейс-дослідження:

Оберіть одне підприємство або інфраструктурний об'єкт Півдня (порт, електростанцію, завод, фермерське господарство) й охарактеризуйте його:

- значення для регіону;
- проблеми функціонування;
- перспективи розвитку.

3. Ситуаційна задача:

Уявіть себе радником з економіки голови обласної військової адміністрації. Вам доручено розробити короткий план відновлення водогосподарського комплексу в одному з міст Півдня. Які три кроки Ви запропонували б у першу чергу?

3.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

- **Офіційні ресурси:**

- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України – <https://www.minregion.gov.ua>
- Державна служба статистики України – розділ “Економіка регіонів”
- Сайти ОДА (розділи "економіка", "інвестиційні проєкти", "транспорт")

- **Аналітичні матеріали:**

- Центр економічної стратегії, VoxUkraine – публікації про логістику, порти, агропромисловість
- Інформаційні бюлетені Офісу підтримки реформ

- **Пошукові запити для Google Scholar:**

- *“Southern Ukraine energy infrastructure”, “Black Sea ports economy”, “regional agricultural specialization Ukraine”*

- **Інші джерела:**

- Звіти Світового банку, USAID, UNDP щодо відновлення інфраструктури України
- Програма “Велике відновлення” — пошук регіональних кейсів

Тема 4. Людський розвиток Півдня України

Система розселення регіону. Основні елементи сільської системи розселення. Основні елементи міської системи розселення. Агломераційні зони. Демографічні та етнічні характеристики регіону. Особливості етнічного складу населення у регіональному розрізі. Демографічна динаміка населення регіону. Проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Освітній комплекс регіону. Система вищих навчальних закладів та наукових установ. Культурна інфраструктура. Об’єкти культурної спадщини регіону. Рекреаційний комплекс. Лікувальні установи регіону.

4.1. Глосарій ключових термінів

1. **Людський розвиток** – процес розширення можливостей людини жити довгим, здоровим, освіченим життям із доступом до соціальних благ.

2. **Система розселення** – просторове розміщення населених пунктів і форма взаємодії між ними, з урахуванням функціонального поділу.
3. **Агломерація** – скупчення міських поселень, які функціонально й транспортно пов'язані з ядром (центральним містом).
4. **Етнічний склад населення** – співвідношення різних етнічних груп, що проживають на певній території.
5. **Демографічна динаміка** – зміни чисельності, складу, структури населення з плином часу.
6. **Внутрішньо переміщені особи (ВПО)** – особи, які були змушені залишити місце постійного проживання в межах країни внаслідок збройного конфлікту чи інших загроз.
7. **Освітній комплекс** – система дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів регіону.
8. **Культурна інфраструктура** – мережа установ (музеї, театри, бібліотеки), які забезпечують культурний розвиток населення.
9. **Культурна спадщина** – матеріальні й нематеріальні об'єкти історичного, мистецького або етнографічного значення, що охороняються законом.
10. **Рекреаційний комплекс** – сукупність ресурсів і закладів, що забезпечують оздоровлення, туризм, відпочинок.

4.2. Теоретичний конспект

Людський розвиток на Півдні України є ключовим критерієм оцінки соціально-економічного потенціалу регіону. Він охоплює демографію, освіту, охорону здоров'я, культуру та просторове планування.

Система розселення регіону формується на основі поєднання урбанізованих агломерацій (Одеса, Миколаїв, Херсон) з великою кількістю сільських громад. Сільське розселення здебільшого має рівнинний характер, з орієнтацією на аграрне виробництво.

Міська система розселення зосереджена навколо кількох центрів. Найбільша — **Одеська агломерація**, яка охоплює понад мільйон мешканців і включає приміські громади. Миколаїв і Херсон формують менш численні, але структуровані міські осередки.

У межах агломерацій зосереджено ключову інфраструктуру: лікарні, вищі, культурні об'єкти.

Демографічна ситуація в регіоні загалом несприятлива. Протягом останніх десятиліть спостерігається:

- **старіння населення**, зниження народжуваності,
- **відтік молоді** до інших регіонів або за кордон,
- **втрати** внаслідок війни.

Етнічний склад Півдня України традиційно поліетнічний: українці, росіяни, болгари, гагаузи, молдовани, роми, євреї, греки, албанці. Особливості:

- Присутність компактних громад (болгари — Болград, гагаузи — Виноградівка, албанці — Затока тощо).
- Досвід мирного співіснування, взаємна толерантність.
- У воєнних умовах — зростання етнополітичної напруги у прикордонних районах.

Проблема ВПО. Після 2022 року мільйони людей були змушені залишити свої домівки. Частина ВПО осіла в південних регіонах, зокрема в Одесі. Це створює нові виклики для освіти, медицини, житлової інфраструктури.

Освіта і наука.

- Основні вищі заклади: ОНУ ім. Мечникова, ОНАХТ, ЧДУ ім. Петра Могили, ХДУ, ПНПУ ім. Ушинського тощо.
- У регіоні функціонують наукові установи НАН України (Інститут морської біології, Одеське відділення археології).
- У сільських громадах освіта часто перебуває в кризі через демографічні провали та нестачу кадрів.

Культурна інфраструктура.

- Одеса — центр театрального, музейного, бібліотечного життя.
- Миколаїв і Херсон мають розвинені мережі філармоній, будинків культури, музеїв.
- Об'єкти культурної спадщини: Аккерманська фортеця, Ольвія, Потьомкінські сходи, музеї Болграда, Херсона, Арцизу. Частина — під загрозою через бойові дії.

Рекреаційно-лікувальні ресурси.

- Курортні зони: Затока, Сергіївка, Коблеве, Очаків, Генічеськ.
- Санаторії, соляні озера, грязелікування.
- Окремі об'єкти втратили інфраструктуру або опинилися під окупацією.

Таким чином, людський розвиток Півдня України має потенціал, але потребує системної підтримки держави, інвестицій, модернізації закладів освіти та культури, а також інтеграції ВПО.

4.3. Практичні завдання

1. Картографічне завдання:

Позначте на карті Півдня України:

- три найбільші агломерації;
- райони компактного проживання національних меншин;
- рекреаційні зони та об'єкти культурної спадщини.

2. Аналітична вправа:

Порівняйте людський потенціал двох південних областей (на вибір) за показниками:

- демографія (чисельність, середній вік, приріст/зменшення);
- кількість ВПО;
- заклади вищої освіти;
- кількість театрів, музеїв, бібліотек.

3. Ситуаційне есе (300 слів):

Обґрунтуйте потребу у збереженні поліетнічного характеру Півдня України в умовах сучасної війни. Які управлінські інструменти слід застосовувати?

4.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

• Офіційні джерела:

- Державна служба статистики України – <https://ukrstat.gov.ua>
- Міністерство освіти і науки – <https://mon.gov.ua>
- Реєстр об'єктів культурної спадщини: <https://mkip.gov.ua>

• Аналітика й дослідження:

- UNDP, UNICEF, IOM – звіти щодо ВПО, людського розвитку

- Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України
- Google Scholar: *"ethnic minorities in Southern Ukraine", "urbanization Ukraine", "internally displaced persons Odesa"*
- **Поради з пошуку:**
 - Для статистики: шукати останні “Демографічні щорічники”
 - Для культурної спадщини: вводити конкретну назву (наприклад, «Аккерманська фортеця охоронний статус»)
 - Для освітніх закладів: перевіряти сайти університетів, сторінки на Prometheus або EdEra

Тема 5. Регіональна політика

Партійна система регіону. Результати загальнонаціональних виборів та референдумів на регіональному рівні. Результати місцевих виборів. Громадські рухи та ініціативи. Основні волонтерські організації регіону. Особливості політичних уподобань населення регіону. Динаміка політичних процесів в регіоні. Південь України під час війни. Тимчасово окуповані та деокуповані території.

5.1. Глосарій ключових термінів

1. **Регіональна політика** – цілеспрямована діяльність держави щодо регулювання розвитку регіонів, усунення диспропорцій, підтримки місцевої ідентичності.
2. **Партійна система** – сукупність політичних партій у регіоні та характер їхньої взаємодії, включно з рівнем представництва й електоральною активністю.
3. **Політичні уподобання** – орієнтації, симпатії, ідеологічні переконання населення щодо партій, політичних течій або кандидатів.
4. **Місцеві вибори** – форма участі населення у формуванні місцевих органів влади (обласні, міські, сільські ради та голови).
5. **Громадські ініціативи** – добровільні об’єднання громадян для вирішення місцевих проблем або реалізації суспільно значущих проєктів.

6. **Волонтерський рух** – організована чи неформальна допомога армії, переселенцям, громадам, яка активізувалася після 2014 року, особливо з 2022 року.
 7. **Політична динаміка** – процес зміни політичної ситуації в регіоні: партійного спектру, рівня довіри, протестної активності.
 8. **Окуповані території** – адміністративні одиниці, тимчасово контрольовані іноземною владою (військовою чи цивільною).
 9. **Деокупація** – відновлення державного контролю над територією після її тимчасової втрати.
 10. **Політична культура** – сукупність норм, цінностей, моделей участі, які визначають поведінку громадян у політичному процесі.
-

5.2. Теоретичний конспект

Регіональна політика на Півдні України — це не лише реалізація державної політики, а й система місцевих політичних процесів, партійної конкуренції, громадської активності та адаптації до викликів війни.

Партійна система регіону має специфіку: до 2014 року традиційно сильними були проросійські, центристські та локалістські партії. Після 2022 року спостерігається зростання підтримки національно орієнтованих сил, відхід від проросійського електорального поля. У політичному житті регіону активно брали участь партії на кшталт Партії регіонів (раніше), «Слуга народу», «Європейська солідарність», «За майбутнє», «Довіряй ділам» (місцеві проєкти).

Результати загальнонаціональних виборів на Півдні завжди мали відмінну від Західної України специфіку:

- у 1990-х – підтримка комуністів,
- у 2000-х – Віктора Януковича,
- у 2019 – значна підтримка В. Зеленського,
- вибори 2020 року показали зміцнення місцевих проєктів.

Місцеві вибори підтверджують домінування мерських партій (наприклад, «Довіряй ділам» в Одесі), значний рівень персоналізації політики, локального патерналізму.

Громадські ініціативи та волонтерські організації стали помітним чинником з 2014 року:

- приклади — «Корпорація монстрів» (Одеса), «Херсонська платформа», волонтерські штаби допомоги ВПО, медична евакуація, плетіння маскувальних сіток, ремонт техніки.
- Під час війни з'явилися ініціативи цифрової безпеки, освітнього волонтерства, інформаційного супротиву.

Політичні уподобання населення Півдня до війни часто характеризувались байдужістю, політичною апатією або консерватизмом. У сучасних умовах активізувались тенденції:

- деколонізації свідомості;
- переосмислення історичної ідентичності;
- зростання довіри до ЗСУ, волонтерів, іноді — недовіра до державних структур.

Динаміка політичного життя регіону змінюється під впливом трьох факторів:

1. війна, 2) зміна інформаційного простору, 3) мобілізація громадянського суспільства.

Війна сприяє оновленню політичної культури: підвищення рівня відповідальності, зростання запиту на справедливість, безпеку, локальну ефективність.

Окуповані та деокуповані території.

- Частина Херсонщини, Бериславського та Генічеського районів були під окупацією РФ.
- Звільнені території зіткнулись з наслідками терору, депопуляції, руйнування інфраструктури.
- Місцеве самоврядування — або в екзилі, або відновлює роботу в складних умовах.

Під час війни **регіональна політика Півдня** стає питанням не лише розвитку, а й виживання та стратегічного національного значення.

5.3. Практичні завдання

1. Аналітична таблиця:

Порівняйте результати виборів (президентських або парламентських) на Півдні України в трьох різних роках (наприклад: 2010, 2019, 2020 місцеві). Визначте тенденції.

2. Кейс-дослідження:

Оберіть одну громадську або волонтерську організацію Півдня України.

Проаналізуйте:

- її місію,
- напрямки роботи,
- вплив на місцеву політику або суспільну довіру.

3. Есе (300 слів):

Як війна вплинула на політичну культуру мешканців Півдня України?

Аргументуйте з прикладами з Одеси, Херсона, Миколаєва.

5.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

• Офіційні джерела:

- Центральна виборча комісія України – <https://cvk.gov.ua>
- Сайти міських рад (розділи «Вибори», «Депутатський корпус»)

• Аналітика і звіти:

- ОПОРА – аналітичні звіти про вибори та політичну активність
- Інститут масової інформації – дослідження про інформаційний простір і медіаактивність
- ZN.UA, LB.ua – архів публікацій щодо волонтерського руху на Півдні

• Пошукові поради:

- В Google Scholar: *"Southern Ukraine political preferences", "volunteer movement Ukraine", "local elections Odessa Kherson"*
- Для локальної інформації: обирайте регіональні ЗМІ (Думская, НикВести, МОСТ)

Тема 6. Програми розвитку Півдня України

Основні підходи до сталого розвитку регіонів. Інструменти сталого розвитку регіону. Державні цільові програми розвитку регіону у минулому. Діючі державні цільові програми на рівні регіону. Регіональні стратегії розвитку на Півдні України. Державна стратегія регіонального розвитку та її особливості на рівні регіону. Програми міжнародної технічної та гуманітарної допомоги. Проблематика післявоєнного відновлення Півдня України.

6.1. Глосарій ключових термінів

1. **Сталий розвиток** – розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу потреби майбутніх поколінь, з урахуванням економічної, екологічної та соціальної складової.
2. **Державна стратегія регіонального розвитку** – нормативно затверджений документ, що визначає цілі та інструменти державної політики щодо розвитку регіонів.
3. **Цільова програма** – нормативний документ, який передбачає фінансування та реалізацію конкретних заходів у межах певної галузі чи території.
4. **Інструменти регіонального розвитку** – засоби реалізації політики: дотації, субвенції, державно-приватне партнерство, технічна допомога, інституційні платформи.
5. **Регіональна стратегія розвитку** – програмний документ області чи громади, який встановлює пріоритети, цілі та проекти розвитку території.
6. **Міжнародна технічна допомога (МТД)** – допомога від урядів, міжнародних організацій та фондів, яка надається для реалізації проектів модернізації, реформ або відновлення.
7. **Гуманітарна допомога** – невідкладна підтримка, надана населенню внаслідок кризи (війни, катастрофи), включаючи медикаменти, їжу, обладнання, житло тощо.
8. **Післявоєнне відновлення** – процес системного відновлення території, інфраструктури, економіки, соціальної сфери, інституцій після збройного конфлікту.
9. **Смарт-спеціалізація** – підхід до економічного розвитку регіонів, орієнтований на використання конкурентних переваг через інновації.
10. **Індикативне планування** – стратегічне планування із застосуванням прогнозних показників і сценаріїв для визначення цілей розвитку.

6.2. Теоретичний концепт

Сталий розвиток регіонів є ключовим підходом у сучасному публічному управлінні. Його суть – у досягненні балансу між економічним зростанням, соціальним

добробутом і збереженням довкілля. В умовах війни та відновлення після неї актуалізується поняття «стійкості» – здатності системи не лише виживати, а й адаптуватися й відновлюватись.

Інструменти регіонального розвитку включають як законодавчі (стратегії, програми), так і фінансові (дотації, субвенції), а також інституційні (агенції розвитку, міжмуніципальні платформи).

Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021–2027 роки передбачає:

- інтеграцію регіонів на основі «смарт-спеціалізації»,
- розвиток периферійних територій,
- формування нових конкурентних кластерів,
- відновлення критичної інфраструктури.

У ній **Південь України** визначено як регіон з особливими безпековими, транскордонними та логістичними викликами.

Державні цільові програми, реалізовані раніше на Півдні, включали:

- програму розвитку портів та морської інфраструктури;
- програму «Питна вода України»;
- програму енергоефективності та розвитку сільських територій.

Сучасні діючі програми на півдні орієнтовані на:

- енергетичну незалежність громад;
- підтримку внутрішньо переміщених осіб;
- цифрову трансформацію та відкриті дані;
- зміцнення безпеки та протимінного захисту.

Регіональні стратегії розвитку на рівні Одеської, Миколаївської, Херсонської областей (затверджені до 2027 р.) охоплюють:

- розвиток інфраструктури;
- модернізацію економіки через кластери (виноробство, агро, логістика);
- підтримку малого бізнесу та туризму;
- збереження екології лиманів і морського узбережжя.

Міжнародна

допомога.

Після 2022 року Південь отримує вагому **технічну й гуманітарну підтримку** від:

- ЄС (програма U-LEAD, EU4ResilientRegions),

- USAID (економічне відновлення, освіта, медицина),
- ПРООН, GIZ, урядів Японії, Канади, Польщі.

Проблематика післявоєнного відновлення:

- розмінування територій;
- дефіцит робочої сили;
- руйнування енергетичних та водогосподарських систем;
- потреба в інтеграції ВПО;
- необхідність оновлення підходів до планування: не просто «як було», а краще, безпечніше, з урахуванням ризиків.

Таким чином, ефективна реалізація програм розвитку Півдня України можлива лише за умови поєднання державної політики, стратегічного бачення громад і міжнародної підтримки.

6.3. Практичні завдання

1. Порівняльна таблиця:

Порівняйте стратегії розвитку двох областей Півдня України (на вибір) за критеріями:

- основні пріоритети;
- інструменти реалізації;
- партнери (державні, міжнародні);
- обсяги фінансування.

2. Аналітичне есе (300 слів):

Чому післявоєнне відновлення не має обмежуватись лише фізичною інфраструктурою? У чому полягає принципова різниця між «відновленням» і «перезавантаженням» регіону?

3. Мапа-огляд:

Знайдіть і нанесіть на карту проєкти МТД або гуманітарної допомоги, які реалізуються в громадах Півдня (можна використовувати сайт проєкту DOBRE, Є-data або публікації USAID/UNDP). Визначте географію концентрації підтримки.

6.4. Джерела та орієнтири для самостійного пошуку інформації

- **Офіційні джерела:**

- Кабінет Міністрів України – розділ «Регіональна політика»:
<https://www.kmu.gov.ua>
- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури
- Сайти обласних адміністрацій – розділи «Регіональні стратегії»

- **Програми МТД:**

- EU4Ukraine, U-LEAD, USAID, UNDP – офіційні портали, сторінки проєктів
- Сайт координатора проєктів ОБСЄ в Україні

- **Інтерактивні ресурси:**

- Портал <https://openbudget.gov.ua>
- Пошукові запити: *“regional development programs Southern Ukraine”*,
“reconstruction projects postwar Ukraine”

- **Поради для студентів:**

- Використовуйте PDF-версії стратегій, які доступні на сайтах ОВА;
- Шукайте аналітику у форматі презентацій або звітів донорів (зручно для аналізу);
- Уникайте застарілих документів (до 2015 року) — краще орієнтуватися на актуальні плани (2020–2025+).

Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань (реферат)

1. Історія адміністративно-територіального устрою регіону;
2. Динаміка чисельності населення, природний та механічний рух населення;
3. Статеві-вікова структура населення та її динаміка;
4. Трудові ресурси Півдня України;
5. Паливно-енергетичне господарство;
6. Транспортна інфраструктура;
7. Морські та річкові порти;
8. Промисловість регіону;
9. Рослинництво та тваринництво в регіоні;
10. Водогосподарський комплекс;
11. Рекреаційне господарство;
12. Туризм в регіоні;
13. Міжрегіональне співробітництво;
14. Освіта в регіоні;
15. Охорона здоров'я;
16. Культура регіону;
17. Екологічна ситуація в регіоні.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ДО КУРСУ

Основна література:

1. Сімків, Л. Є. Управління регіональним розвитком: навч. посіб. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2021. 340 с.
2. Регіональне управління : навч. посіб. / за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. 651 с.
3. Чуріканова О. Ю. Управління регіональним розвитком і формування регіональної політики: теорія та практика застосування: монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. 387 с.

Допоміжна:

1. Арчибісова Д. С. Суслов В. С. Еколого-економічна ефективність розвитку аквакультури в причорноморському регіоні України. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2018. № 4. С. 52-60.
2. Власова В. П. Тарновська І. В. Розвиток дунайських морських портів у контексті євроінтеграції Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 53. С. 62-68.
3. Грановська В. Г., Кацемір Я. В., Фесенко Г. О. Індустрія туризму як вектор конкурентоспроможного регіонального розвитку: монографія. Херсон : Олді-Плюс, 2020. 153 с.
4. Екологобезпечний розвиток секторів економіки Українського Причорномор'я: загрози, ризики, заходи попередження: монографія. Одеса : ПРЕД НАНУ, 2019. 368 с.
5. Економіка Південного регіону: проблеми, стратегії, моніторинг: кол. монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Ушкаренко Ю. В. Херсон : Вишемирський В. С., 2017. 215 с.
6. Завгородній А. В. Аналіз товарної структури експорту українського Причорномор'я. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4, № 3. С. 229-236.
7. Назарова Л. В. Необхідність удосконалення транспортної структури Причорноморського регіону. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4. С. 183-188
8. Нариси з історії освоєння Південної України XV-XVIII ст.: колект. монографія / за ред. О. Репана. Київ : К.І.С, 2020. 285 с.
9. Цигенс О. П. Розвиток зерновиробництва в Україні та її Причорноморських областях. *Продуктивність агропромислового виробництва*. 2018. № 30. С. 103-109.
10. Чугай А. В. Техногенне навантаження на складові докільля регіонів Північно-Західного Причорномор'я: монографія. Одеса, 2020. - 153 с.
11. Шевченко О. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України: сутність, оцінка, стратегічне регулювання: монографія. Київ : НУОУ, 2020. 298 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України URL: <https://www.minregion.gov.ua>
2. Офіційний веб-сайт Державного фонду регіонального розвитку URL: <https://dfrr.minregion.gov.ua> –
3. Офіційний веб-сайт Одеської обласної державної адміністрації. URL: <https://oda.odessa.gov.ua>
4. Офіційний веб-сайт Миколаївської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.mk.gov.ua>
5. Офіційний веб-сайт Херсонської обласної державної адміністрації. URL: <https://khoda.gov.ua>
6. Офіційний веб-сайт Одеської обласної ради. URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Миколаївської обласної ради. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua>
8. Офіційний веб-сайт Херсонської обласної ради. URL: <http://khor.gov.ua>